

3. Лукьянова Н.А. Лексико-семантическая группа «человек ленивый» в диалектной системе (опыт системного анализа) / Н.А. Лукьянова // Русская лексика в историческом и синхронном освещении. – Новосибирск : Наука, 1985. – 368 с.
4. Словарь синонимов русского языка / Александрова З.Е. – М. : Русский язык, 2003. – 565 с.
5. Словарь русского языка : в 4 т. / [под ред. А.П. Евгеньевой]. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Русский язык, 1981. – Т. 2. К–О. – 736 с.
6. Телия В.Н. Экспрессивность как проявление субъективного фактора в языке и ее прагматическая ориентация / В.Н. Телия // Человеческий фактор в языке. Языковые механизмы экспрессивности. – М. : Наука, 1991. – С. 22.

*Стаття рекомендована до друку
кандидатом філол. наук, доцентом кафедри української лінгвістики
і методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
Довбнею Л.Е.*

Стаття надійшла до редакції 11 липня 2014 року

УДК 821.111 - 6(092)

Галина Мазоха

(м. Переяслав-Хмельницький, Україна)

МОДУСИ ОСМИСЛЕННЯ КАТЕГОРІЙ «ТВОРЧИСТЬ» В ЕПІСТОЛЯРНИХ ТЕКСТАХ П.-Б. ШЕЛЛІ

У статті вперше комплексно досліджено приватні кореспонденції англійського поета-романтика П.-Б. Шеллі. Обґрунтовується теза про те, що листи митця є літературними зразками високохудожньої прози, самостійним жанром у творчості поета. Доведено, що жанрова специфіка кореспонденцій майстра слова обумовлюються принципом відбору інформації. Зосереджено особливу увагу на аналізові тематики листів Шеллі. Зокрема виявлено, що вся епістолярна творчість поета пройнята морально-етичним пафосом. Запропоновано нові інтерпретації кореспонденцій митця, які не потрапляли в поле зору дослідників.

Ключові слова: романтизм, літературний процес, тематика, лист, епістолярій, кореспонденція, жанр, адресант, адресат.

В статье впервые комплексно исследованы частные корреспонденции английского поэта-романтика П.-Б. Шелли. Обосновывается тезис о том, что письма художника являются литературным образцом высокохудожественной прозы, самостоятельным жанром в творчестве поэта. Доказано, что жанровая специфика корреспонденций мастера слова обуславливается принципом отбора информации. Сосредоточено особое внимание на анализе тематики писем Шелли. В частности выявлено, что все эпистолярное творчество поэта проникнуто морально-этическим пафосом. Предложены новые интерпретации корреспонденций художника, которые не попадали в поле зрения исследователей.

Ключевые слова: романтизм, литературный процесс, тематика, письмо, эпистолярный, корреспонденция, жанр, адресант, адресат.

The article firstly deals with the researching of private correspondences of English romantic poet P.-B. Shelley. The thesis that letters of the artist are examples of highly artistic literary prose, an independent genre in his poetry was substantiated. It was proved that the genre specificity of correspondences of the artist conditioned by the principle of selection information. Special attention is paying to the analysis of subjects of Shelley's letters. Particularly, it was found that all the epistolary creativity of the poet imbued with a moral and ethical pathos. A new interpretations of the correspondences of the artist which did not get the attention of researchers were proposed.

Key words: romanticism, literary process, themes, letter, epistolary, correspondence, genre, addresser, addressee.

На сучасному етапі розвитку літературознавства, завдання, форми літературно-художньої критики та її суспільна ефективність викликають усе більшу зацікавленість дослідників, причому поряд із професійною все частіше аналізується й письменницька критика. Критичні судження майстрами художнього слова того чи іншого явища в літературі привертають увагу і як своєрідні, почасти несподівані, тлумачення означених явищ, і як особлива форма самовираження, і як спроба опосередковано, через творчість інших митців, тлумачити власну творчість, свої естетичні

уподобання. До аналізу все частіше залучаються не лише спеціальні критичні статті, дослідження, а й фрагменти художніх творів, щоденники, листи, в яких ідеться про різні проблеми в літературі. Нетрадиційні форми письменницької критики, як і традиційні, не тільки вміщують оцінку, аналіз та інтерпретацію творів, але й упливають (хай не завжди безпосередньо) на формування громадської думки, на розвиток літературного процесу. Адже критичне судження, як відомо, має подвійну природу: це «оцінка для себе, що виражає власне задоволення або розчарування, і оцінка, звернена до майстра слова, або до інших реципієнтів [1, с. 53]».

До вивчення листів П.-Б. Шеллі зверталися Н. Дьяконова, О. Єліна, О. Єлістратова та ін. Однак літературно-критичні висловлювання означеного митця не стали предметом наукових зацікавлень дослідників. Тому дослідження поглядів поета-романтика на розвиток літератури, на проблеми літературної творчості сприятиме відтворенню цілісної картини історичного розвитку письменницької критики й літературного процесу.

Специфіка епістолярної літературної критики визначається, насамперед, природою художнього бачення й мислення, якими володіє адресат. Мислення професійного критика передбачає аналіз літературних явищ, їх всебічний розгляд. Письменник же переважно охоплює емоційно-сміслову ядро твору, не розчленовуючи його критичним скальпелем аналізу. Рецензія митця має переважно цілісний характер, у якому переважає безпосередньо-інтуїтивне естетичне начало. Саме воно допомагає талановитому адресантові, спираючись на власний творчий досвід, ніби скоротити етап аналітичної роботи думки в процесі осягнення й оцінки письменницького витвору.

Письменницька епістолярна критика часто замість логічно-понятійних категорій використовує асоціативні, образно-метафоричні засоби, які сприяють своєрідному редукуванню думки. Стилїстика останньої тяжіє до художнього мовлення, яке допомагає адресантові відтворити мальовничу картину індивідуальної рецензії літератури або цілісний образ твору, що розглядається.

Листи П.-Б. Шеллі не призначалися для друку. Однак вони суттєво впливали на літературне життя доби. Кореспонденції ставали власністю літературних гуртків, до яких належав їх автор. Вони також слугували і для нього певним чином полем новаторських літературних експериментів.

Приватні кореспонденції П.-Б. Шеллі дають змогу глибше і багатогранніше висвітлити, складне поетичне мислення самого митця, який настільки випередив свій час, що навіть найближчі друзі часом не до кінця його розуміли. У листах із питань естетики й літературної творчості можна виокремити підтеми: загальні питання естетики й літературної творчості, італійське мистецтво, сучасна поезія, поезія Байрона та оцінка власної поезії.

За слушним твердженням Н. Дьяконової, «поняття краси у П.-Б. Шеллі проходить певну еволюцію. В юнацькі роки він розглядає її лише як засіб морального впливу, і вважає поезію вторинною в порівнянні з моральною і політичною науками, а красу – підпорядковано етиці [2, с. 22]».

Підтвердження цьому ми знаходимо в листі поета до Хітченера від 5 червня 1811 р., в якому Шеллі, критикуючи поему Вальтера Скотта «Видіння дона Родеріка», зазначає: «Поетична краса має підпорядковуватися моральній меті»: *I am not very enthusiastic in the cause of Walter Scott the aristocratical tone which his writings assume does not proposes me in his favor, since my opinion is that all poetical beauty ought to that metaphorical language ought to be instruction* [6, с. 98]. Проте, уже в 1813 році в листі до Томаса Хукема Шеллі зауважив, що «вважає занадто дидактичну поезію досить не розумною»: *«A poem very didactic is I think very stupid* [6, с. 300]. Листи такого змісту підтверджують, що «не дивлячись на те, що теоретично П.-Б. Шеллі, як і Хезліт та Кітс, стверджував, що мистецтву не слід бути дидактичним, він у своїй поетичній практиці майже завжди закликав до морального і суспільного почуттів читача, до рішучих дій в ім'я добра і справедливості. У цьому сенсі він наближений до Байрона [2, с. 24]». При цьому в романтичній етиці Шеллі простежується й спорідненість із «лейкістами», вплив ідей Шелінга, письменників італійського відродження [3, с. 102]. Однак думки сучасників і попередників поета були по-своєму ним опрацьовані, що дало йому змогу створити власну естетичну систему. Так, у листі до Кітса від 27 липня 1820 року він пише про ті особливості, яких намагається дотримуватися і у творчості: *«I have sought to avoid system & mannerism. I wish those who excel me in genius would pursue the same plan* [6, с. 221]».

Великий вплив на П.-Б. Шеллі мали «лейкісти». «Вплив їх виявляється перш за все в концепції уяви і в розумінні суті і призначення поезії, головної зброї моральності, а отже, і суспільного вдосконалення [3, с. 172]». Використовуючи багато в чому ідеї «лекістів», уже в юності П.-Б. Шеллі проводить чітку межу між Вордсвордом і Сауті: *«What a beastly and pitiful wretch that Wordsworth! That such a man should be such a poet! I can compare him with no one but Simonides that flatterer of*

the Sicilian tyrants and at the same time the most natural and tender of lyric poets [6, с. 102]». Проте на відміну від лейкістів Шеллі добре розуміє діалектику вічного та історичного, вважаючи природу людини суспільно детермінованою. Але найбільше поет цінує Колріджа і високо ставить його творчість, про що часто висловлюється в листах. Характерним прикладом може слугувати лист до Пікока від 17 липня 1816 року, у якому Шеллі зізнається, що, кажучи про англійську поезію, він, перш за все, має на увазі Колріджа: «Tell me of the political state of England – its literature, of which when I speak Coleridge is in my thoughts... [6, с. 201]». Шеллі і Колрідж, «розходячись у поглядах на конкретні шляхи історичного розвитку, багато в чому залишаються близькими, коли звертаються до природи, внутрішнього світу людини, філософсько-естетичних проблем [4, с. 450]». Очевидно вплив Вордсворда і Колріджа послужили причиною полеміки між Шеллі і Пікоком з приводу думок останнього, висловлених ним в «парадоксальному памфлеті» «Чотири століття поезії». У памфлеті Пікока на першому плані – розгляд історичної ролі мистецтва на різних етапах розвитку цивілізації. Сучасні поети, на його думку, вже не є духовними та інтелектуальними вождями народу: «Now when we consider that it is not to the thinking and studious, and scientific and philosophical part of community, not to those whose minds are bent on the pursuit and promotion of permanently useful ends and aims, that poets must address their minstrelsy, but to that much larger portion of the reading to anything beyond being charmed, moved, excited, affected and exalted ...[5, с. 302]». Полеміка Шеллі з положеннями памфлету Пікока знайшла своє відображення не тільки в опублікованому ним трактаті «Захист поезії», але й у листуванні з останнім. Так, 21 березня 1821 року Шеллі повідомляє Пікоку про свої наміри виступати проти його памфлету: «You will see that I have taken a more general view of what is Poetry than you have, and will perhaps agree with several of my positions without considering your own touched [6, с. 275]». Листування дає змогу зрозуміти основи полеміки Шеллі з Пікоком, відображаючи й особливості особистості поета, та вміння делікатно, уважно, сприймати думки свого друга. Розходження в поглядах на поезію ніяк не відображалось на його особистому ставленні до Пікока. Це стосується й інших поетів, погляди яких Шеллі не завжди поділяв, проте особистість і творчість яких оцінював незалежно від цього. За слушним зауваженням Н. Дьяконової і А. Чамеєва «можна сказати, що з сучасними йому поетами-романтиками Шеллі мав складні стосунки, в яких поєднувались вдячне сприйняття та критика з відштовхуванням [3, с. 16]». Пікок одночасно був близьким другом й суворим критиком. П.-Б. Шеллі не поділяв думку товариша з приводу того, що являє собою мистецтво і яка роль поета в житті суспільства. Так, Шеллі вважає, що мистецтво відображає певну «гармонічну», «націлену на ідеал дійсність» (Джону Гісборну, 22.10.1821) [6, с. 102], а поет «належить до вічного, безкінечного, єдиного» (Пікоку, 16.08.1818) [6, с. 180]. Пікок, як відзначає Олвін Вад Кемпбелл, «був ліберальним у своїх поглядах на політику, освіту, культуру, обдарований багатою уявою, він був поєднанням романтика та класика...[7, с. 45]». На відміну від Шеллі поезію він визначав, виходячи з характеру й обов'язків поета. Вони, на думку Пікока, визначають не тільки предмет – матеріал і техніку, але й соціальний об'єкт поезії, який він розумів як пропаганду, що залежить від вищої влади поета, а тому вводить в оману інших і самого поета. У листах Шеллі до свого друга викриваються їхні внутрішні суперечності.

Літературно-естетична тематика також займає вагомe місце у листах до Пікока. Особливо це стосується італійського періоду. Пікок у своїх «Спогадах про Шеллі» відзначає, що «життя Шеллі в Італії краще всього відображено в його листах. Він від душі насолоджується величчю природи: горами, лісам, ріками, морем милується старовинними замками, над якими й до сьогодні витає безсмертний дух античності...[5, с. 330]». У листах італійського періоду значне місце займають роздуми про мистецтво античності, Ренесансу. Ці листи відкривають маловідомий бік художньої натури поета – інтерес не просто до духовних цінностей, але й до їхньої чуттєвості, пластичної краси, струнності й довершеності форм мистецтва. При цьому чітко простежується зв'язок мистецтва з епохою, життям суспільства. Шеллі акцентує увагу на піднесеній та благородній меті мистецтва, покликаною зробити людей «кращими й мудрішими». Митець вважає, що це вдається мистецтву навіть у тому випадку, коли його матеріальна оболонка не настільки довговічна, як, наприклад, у малярстві. При цьому аналіз картин Гвідо, Рафаеля, Мікеланджело також характеризує особливості естетики Шеллі. Він надає перевагу мистецтву живопису Рафаеля і Гвідо. Мікеланджело, на думку поета, «не вистачає ідеального елементу, урівноваженого відчуття трагізму й напруги, які він бачить у фресках «Страшного суду» та «Мойсеї» [6, с. 443]».

Тема мистецтва Італії включає роздуми Шеллі про твори Данте, Петрарки, Боккаччо, які мали для нього велике значення. Характерно, що за цим простежується залежність своєрідності їхнього

мистецтва від доби, в якій вони творили: «I think him – not equal certainty either to Dante or Petrarch – but far superior to Tasso and Ariosto, the children of a later and of a colder day. I consider the three first, as the productions of the vigour of the infancy, of a new nation, as revulets form the same spring as that which bed the greatness of the republics of Florence and Pisa, and which checked the influence of the German Emperors and from which though obscure channels Raphael and Mickel Angelo drew the light and the harmony of their inspiration...» (Хаїту, 27.09.1819) [6, с. 48]. Шеллі з'ясовує взаємозв'язок становища письменника в сучасному йому суспільстві й моралі. Кажучи про Данте, Петрарку, Боккаччо, Тассо, Шеллі відзначає й ті сторони їхньої поезії, які йому найбільш близькі, що також пояснюють особливості естетичних і літературних поглядів поета. Так, Боккаччо цікавий йому тим, що його погляди на кохання особливо зрозумілі Шеллі (який, до речі, і в листах пише про кохання вільне від суспільних настанов). Шеллі називає Боккаччо «моральним каузістом», протилежністю християнської стоїчної, філістерської моралі: «His more serious theories of love agree specially with mine... He is a moral casuist, the opposite of the Christian, stoical, ready made and worldly system of moral [6, с. 122]». Тассо виявляється значимим «нерозривним зв'язком геніальності й доброти [6, с. 49]».

Серед сучасних йому поетів Шеллі особливо виділяв Байрона. Про особисті й творчі взаємостосунки обох поетів існує достатня кількість досліджень. Однак листування цих двох великих романтиків також потребує окремої уваги. За словами А. Єлістратової, вона «вирізняється делікатністю й твердістю, з якими автор «Повстання Ісламу» переконує свого старшого товариша зректись від одностороннього похмурого погляду на світ, відбитого в його кризових творах 1816–1817 років [4, с. 440]». Геній Байрона, його творчість, особистісні якості займають чільне місце не тільки в листах Шеллі до самого поета, але й до їхніх спільних друзів. Зазначимо, що попри щирість та дружбу, стосунки двох великих поетів-романтиків були не простими. При цьому для Шеллі на першому плані завжди виявляється талант Байрона: «Byroifs power is wonderful and not half wrought out. All may envy him; his wings will bear him higher; he grows stronger by every new effort [6, с. 33]». Листи Шеллі до Байрона і про Байрона не тільки розкривають глибокі погляди їх автора на стан сучасної літератури, вони вміщують оцінку творів Байрона і того особливого місця, яке Шеллі відводить йому серед поетів. Шеллі часто пише самому Байрону про його незвичайний поетичний дар, закликаючи поета розкрити його в повному обсязі, відзначаючи при цьому, що його пориви повинні бути «чистими і простими»: «I only know that your powers are astonishingly great, and that they ought to be exerted to their lull extent... You ought to desire no more than to express your own thought; to address yourself to the sympathy of those who might think with y oil. The motive to your labours ought to be more pure, and simple [6, с. 308]». У листах Шеллі звертається до творів Байрона, даючи їм високу оцінку (листи від 9.07.1817, 25.05.1820, 16.04.1821, 11.01.1822 та ін.). Наприклад, відгукуючись про «Манфреда», він відзначає свободу від «суспільних правил» і вказує на популярність цього твору: «I have read «Manfred» with the greatest admiration. The same freedom from common rules that marked the 3rd Canto [of Childe Harold] and «Chillion» is visible here... «Manfredas», as I learn, is immensely popular; it is characterized as a very daring production [6, с. 307]». Шеллі не прийняв тільки «Маріно Фальєро» (лист від 4.05.1825), у чому простежуються певні розходження в естетичних позиціях двох поетів. Проте Шеллі завжди думав, що Байрону під силу створити твір, подібний до «Іліади» або «Втраченого раю», і тому з захопленням зустрів появу «Дон Жуана»: «You are building up a drama? Such England has not yet seen, and the task is sufficiently noble & worthy of you [6, с. 328]». Байрон також достойно оцінює творчість Шеллі, хоча й критикує його драму «Ченчі», що не відповідала його уявленням про особливості цього жанру.

Епістолярний спадок Шеллі не тільки несе інформацію про історію створення того чи іншого твору, але й містить ставлення поета до власної творчості, що змінюється впродовж його життя. Більшість листів, які стосуються означеної проблеми, адресовані Чарльзу Оллієру, Лі Ханту, Джону Гібборну та Мері Гібборн, Мері Шеллі, Годвіну. У них чітко простежується еволюція оцінки поетом власних творів. Так, вже у 1812 році в листі до Годвіна Шеллі визначає свої ранні твори як «хворі, хоча й оригінальні»: «St. Irvyne» & «Zastrozzi» were the distempered altho unoriginal visions [6, с. 221]». Вважаючи «Королеву Маб» на початку своєї творчості твором цілком вдалим, у листі від 22 червня 1821 року до Лі Ханта Шеллі критикує його її за «примітивізм» та «незрілість»: «A poem, entitled «Queen Mab», was written by me at the age of eighteen, I dare say in a sullicienth intemperate spirit – I doubt not but that it is perfectly worthless in point of literary composition, that in ail that concerns moral and political speculation, as well as in the subtler discriminations of metaphysical and religious doctrine. It is more crude and immature [6, с. 301]».

У кореспонденціях 1817 року чільне місце займає авторський аналіз поеми «Лаон і Цітна». Цьому здебільшого присвячено лист до Видавця (як припускає Джонс, ним є «Longman & Co»). Тут Шеллі так пише про свою поему: «The whole poem, with the exception of the first canto & part of the last is a mere human story without the smallest intermixture of supernatural interference [6, с. 207]». У листі до Годвіна від 11 грудня 1817 року Шеллі, не погоджуючись із деякими оцінками означеної поеми своїм адресатом, знову дає їй розгорнуту характеристику, визначає її місце в колі сучасної літератури «The poem was produced by a series of thought which filled my mind life, & I engaged in this task resolved to leave contains was written with the same feeling as real, though not prophetic, as the communications of a dying man. I never presumed indeed to consider it anything approaching to faultless, but when I considered contemporary productions of the same apparent pretensions, I will own that I was filled with confidence. I felt that it was in many respects a genuine picture of my own mind. I felt that the sentiments were true, not assumed [6, с. 202]». Зі сказаного зрозуміло, що Шеллі означив поему як «серію» власних думок, які переповнювали його в той час і, що він сам високо оцінював художні здобутки «Лаона і Цітни», й найважливішим для нього виявляється щирість виражених тут почуттів. При цьому Шеллі досить самокритичний, а іноді й іронічний у ставленні до своїх творів. Так, саме в такому ракурсі він пише Пікоку 20.04.1818 року про задум трагедії «Тассо», усвідомлюючи, що не володіє достатнім талантом драматурга: «I have devoted this summer & indeed the next year to the composition of a tragedy on the subject of Tasso's madness... But, you will say I have no dramatic talent. Very true certain sense, but I have taken the revolution to see what kind of tragedy a person without dramatic talent could write. It shall have better morality than ratio & better poetry than Bertram, at least [6, с. 79]».

Отже, значення приватного епістолярію П.-Б. Шеллі в розкритті специфіки ідейно-художніх поглядів митця, їхньої динаміки полягає в тому, що листування є автентичним джерелом висвітлення творчої індивідуальності адресанта, його світогляду, естетичних засад, психологічних особливостей.

Література

1. Вознюк Г.Л. Майстерність письменницької критики / Г.Л. Вознюк // Рад. літературознавство. – 1983. – № 7. – С. 52–64.
2. Дьяконова Н.Я. Письма Шелли / Н.Я. Дьяконова // Проблемы истории зарубежных литератур. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1987. – Вып. 3. – С. 18–26.
3. Дьяконова Н.Я. Шелли / Н.Я. Дьяконова, А.А. Чамеев. – СПб. : Наука, 1994. – 224 с.
4. Елистратова А.А. Проза Шелли / А.А. Елистратова // Шелли П.-Б. Письма. Статьи. Фрагменты. – М. : Худ. лит. – 1972. – С. 437–451.
5. Пикок Т.Л. Воспоминания о П.-Б. Шелли / Т.Л. Пикок // Аббатство кошмаров. Усадьба Грилла. – М. : Наука, 1988. – С. 288–341.
6. The letters of P.B. Shelley: in 2 vols. / [Ed. by F.I. Jones]. – Oxford : Clarendon press, 1964. – 2 vols.
7. Campbell O.W. Shelley and the unromantics / Campbell O.W. – New York : Russell & Russell, 1966. – 308 p.

Стаття надійшла до редакції 31 липня 2014 року

УДК 130.2-3

Вячеслав Океанский, Жанна Океанская
(г. Иваново, Россия)

ПРЕДЕЛЫ СЕКУЛЯРИЗАЦИИ ЗАГолоВОЧНОГО КОМПЛЕКСА: ОТ «ПОКРОВА БОГОРОДИЦЫ» – К «ЭПИТАФИИ» И.А. БУНИНА (ИМЯ КАК САМОИСТОЛКОВАНИЕ ЦЕЛОГО И АВТОР КАК ЭХО)

У статті висвітлено герменевтичну трансформацію назви у відомому бунінському творі, визнаному самим автором як «найкраще» оповідання; у методологічному відношенні здійснене звернення до «Філософії імені» батька Сергія Булгакова, відповідно до якої словесність виступає як «арена самоідеації Всесвіту»; проблематика сакрального космосу розкрита тут у взаємозв'язку з есхатологічною тематикою, а також через звернення до символічної діалектики культури й цивілізації.

Ключові слова: заголовок, ім'я, космос, покрив, жито, руда, життя, смерть, епітафія, межа.